

NOVICE

kmetijskih, rokodelnih in narodskih reči.

Na svetlobo dane od krajske kmetijske družbe.

Odgovorni vrednik **Dr. Janez Bleiweis.**

Tečaj VII.

V sredo 14. listopada (novembra) 1849.

List 46.

Zdihljeji.

(Sonet.)

Če čuti žalost mlada pasterica,
Ko vidi, de na rosnih tleh vsa vela,
Ki včeraj med sestrami je cvetela,
Leži po noči zlomljena cvetlica;

In če zalije ji okó solzica,
Ko ne zagleda kaplje, kjer mezela
Spod senčniga germovja, in šumela
Po belim pesku, hladna je vodica:

Kdo bode meni branil žalovati,
Ko vidim, de v košatih hrastov senci,
Ne vém zakaj — suši se lipa zala;

Ko slišim, de tihota je postala,
Kjer pesme so prepévali Slovenci,
De jih je bla vesela Slava mati?

—č.

Od obdelovarniga réda ali kmetijskiga kolobarenja.

Kdor si hoče pri kmetovanji, to je, iz obdelovanja njiv, in iz živinske reje obilo prihodkov pridobiti, naj mu bo to, kar létno verstenje poljskih pridelkov po redu, eniga za drugim, vtiče, posebno mar.

Potrebo sadniga verstenja na polji že skušnje iz starih časov kažejo, ki so razodéle, de marsikteri sad se ne sme zaporedama na enako mesto sejati, sicer slabo rodi.

Kader ima kmetovavec obilno gnoja, in delovcov na ponudbo, mu ravno ni tréba velike skerbí za poredno nasledovanje sadú imeti; on si obrača obdelovanje takó, de zemlje preveč ne izpije, in ne spéša. Le malo kje pa je mogoče takó kmetovati, de bi bilo po vsi meri práv; zato je tedaj kmetovavcova skerb, se umno v svoj lastni dobiček obnaševati, in kar obdelovani rédvtiče, posebno tole prevdariti:

1. Lastnosti svoje zemlje.

Lastna skušnja kmetovavca uči, de se mora vsakimu sadu taka zemlja dati, kakoršna mu služi; z dobrim gnojem se sicer tudi v slabi zemlji sadu pomaga, pa bi ne bilo práv, z dragimi pripomočki pridelkov prisiliti. Umni kmetovavec tedej vselej tak sad seje ali sadi, kterimu se zemlja, zrak ali podnebje prileže, in kteriga pridelk nar lože in nar dražji prodá. Zato naj prevdarja:

2. Krajno zračje ali podnebje.

Zrak in podnebje godita vés poljski sad; po tem tudi sad ločimo in razverstujemo. Nekteriga sozori majhna gorkota, drugi je potrebuje več; nekterimu služi malo mokroté, drugimu več; takó postavimo: več

toplote mora imeti: vinska terta, turšica, hmelj, tobak, prosó, golica, konoplje, bela pesa (rona) brošč (krap) i. t. d. Manj gorkote potrebujejo: večí del žit, krompír, lan, repa, domača detelja, sočiva in trave. Mokrotin zrak služi pšenici, ovsu, ozimnimu ječmenu, tudi detelji, krompírju, grašici, lanu, in travam. Suhi zrak nekoliko prenese še: réž, turšica, jari ječmen, nemška detelja, grah, ajda. — Dalje mora kmetovavec pri tem še gledati:

3. Na sadne pleména.

1) Če ima kmetovavec dosti gnoja, naj obdeluje taki sad, ki veliko gnoja vžije, kakor: konoplje, lan, hmelj, brošč, glavnato zelje, in družiga korenjeviga sadú več, sosebno, če se s takimi pridelki lahko terguje.

2) Stara skušnja kaže, de nekatere kmetijske rastja zemljo okrepčajo in zboljšajo, druge pa jo zlo izpijó, in oslabijo, zato se razno rastje po sledécih stopnjah takole verstí:

a) Zbolišavne rastja so tiste, ktere več rodovitnosti zemlji povernejo, kakor živeža iz nje izvlečejo; take so razne nemške detelje, ki jih kmetovavci le sirove kladejo, za semenske pa ne zorijo.

b) Varovavne rastja so, ktere zemljo sicer ne zboljšujejo, pa jo tudi ne slabijo; take so vse, ki se za srovo klajo sproti kosijo, kakor kermljena ali zelena réž, seleni grah, oves, in druga žitna zmes, ki seleno ali nezrelo za srovo klajo kosijo.

c) Srednje slabivne rastja so: dozorjena stročjevina, grah, grašica, leča, ajda.

d) Slabivni sad je: pšenica, golica, ječmen, oves, bob, krompír, lan, repa, beli mak, bodelišček (Weberkarden).

e) Silo spijavni sad je: turšica, konoplje, tobak, brošč, kapusovo zelje, podorožnik (cikorje). Umni kmetovavec seje ali sadi za slabivnim sadam varovavniga, ali zlo zboljšavniga, in verstí tako poredama eniga za drugim.

(Dalje sledí.)

Pomoček zoper drisko te lét.

Teleta večkrat kmalo po porodu ali ko so nekatere tedne stare, driska (laksiranje) prime, ki je véasih takó huda, de po nji poginejo, če se še o pravim času ne zakoljejo.

Nekteri kmetovavci mislijo, de je prvo kravje mleko teletam škodljivo, torej teleta ne pustijo k materi, ampak prvo mléko izmolzejo in proč veržejo. To je pa grozno napéno! Človek, ki takó dela, hoče modrejši biti ko nebeški stvarnik, ki ni brez dobriga naména ravno prvo mléko takošno vstvaril, kakoršniga novo

rojena stvar potrebuje, de se izčisti tistiga črnika-stiga blata, ki se je skozi več mescov v čevih mladiga teleta nabralo, ko je še v maternim telésu bilo. Če se to blato, ob pravim času iz čev ne spravi, je dostikrat vzrok poznejši driske.

Dostikrat je tudi predobro, premastno materno mléko krivo, de tele na driski zbolí, posebno če je želodec bolj slabotniga teleta preslab, premastno mléko prekuhati. Tudi na to naj gleda skerbni kmetovavec — in v taki okoljšini raji telè odstavi.

Dalje naj gleda, de se mlada živina ne prehladí; iz prehlajenja izvira velikrat driska.

Vse te vzroke naj skusi skerbni živinorednik odpraviti.

Med mnogimi zdravili se je pa pri driski telét tóle velikrat práv dobro skazalo:

„Kupi za 2 groša grenjkih mandeljnov, stolči jih, kar nar bolje moreš, drobno, in potem jih daj v políču sladkiga mléka enmalo prekuhati. Po tem vlij vse to telétu na enkrat mlačno v gobec, de popije. — O 12 urah je večidel driska odpravljena — in malokrat je treba to zdravilo dvakrat ponoviti.

Konstitucija — in povišanje davkov.

„Naj gré vaša takó hvaljena konstitucija rakam žvižgat, če bi mógli zmirej večí davke plačevati“ — slišimo od več strani ljudi govoriti in nam tudi dopisovati, — in žalostno je, de se še taci ljudi ne manjka, ki namest de bi nevedne podučili, de višji davki niso nasledik konstitucije, še le ljudi šuntajo in podpihujejo rekoč: „zdaj imate konstitucijo, kér niste bili s staro vladbo zadovoljni.“

Prijatli! ne dajte se od taci podpihovavcov motiti. Vstava ali konstitucija ni tega kriva, de smo za prihodnje léto višji davke dobili, — kér konstitucijsno prizadevanje ravno v tem obstóji, deržavne stroške pomanjšati in potem tudi kar koli je moč davke ponížati.

Vzroki sedanjiga povikšanja davkov so vsi drugi in posebno sta ta dva:

Stara nekdanja vlada, čeravno je več ko tridesetlétni mir vživala, ni takó gospodarila, de bi si bila deržavniga premoženja kaj prihranila, marveč je še veliko dolgov naredila. Namesto polne mošnje je novi vladi prazno zapustila.

Prekucije lanjskiga in letašnjiga léta, hude in dolgočasne vojske, posebno na Laškim in Ogerskim, so veliko milijonov požerle. Od kod pa te milijone vzeti, če ni nič v žepu bilo? Stare skušnje vsih deželá učé, de vojske veliko denarja potrebujejo, in de ob časih vojská se davki povikšujejo.

To sta pglavitna vzroka povikšanja davkov — ne pa nedolžna konstitucija sama po sebi, ktere se je primerilo, de je ravno v tak čas padla.

Sicer pa ne smemo pozabiti, de take imenitne premembe, kakor jih premén cele deržavne vlade za sabo pripelje, so tudi z marsikterimi stroški sklenjene, in de se vse to le takrat za popolnoma poravnano more spoznati, kadar bo velika deržavna mašina avstrijskiga cesarstva v red djana, kteriga vladarstvo gotovo ravno takó, kakor ljudstva željno pričakujejo.

Kadar se bojo nove gospóske in nove srenje vstanovile, kadar bojo deželni in deržavni zbori svoje imenitne opravila začeli in se zastran vsih naprav in potreb deželá v prijateljski edinosti z vikšim vladarstvom posvetovati jeli, takrat se zna vse poravnati, kakor vstavna osnova terja, in tudi čez določilo davkov bojo imele ljudstva pravico v imenovanih postavnih zbórih govoriti in za odpravo marsikteriga stroška se potegniti, iz kteriga izvira vikši davki.

Kdo zamore tedaj, če le po vérh to pomisli, konstitucijo dolžiti, de je ona povikšanja davkov kriva? Če se je primerilo, de je v čas hudih prekucij in vojská padla — ali more ona kaj za tó?

Kdor pravico in resnico, in pa postavno svobodo ljubi, ne bo svobodne vlade, ki jo konstitucija ljudstvom podelí, čertil in sovražil, čeravno bo obžaloval, de rojstvo avstrijske konstitucije ni v miren čas padlo, de bi bile ljudstva brez in berž vsih težav dobrote podejljene vstave vživati začele.

Noben resničen prijatelj našiga cesarstva tedaj ne bo vstave dolžil — kaj taciga govoré le starokopitneži, ki bi radi imeli, de bi pod staro bréme nazaj prišli!

Vesel naj bo, kdor brati zna.

(Mladim, pa tudi starejim ljudém po kmetih v prevdárk).

Kdor se brati naučí, se mu to takó dobro zdí, kakor de bi še tako srečin bil, kér spozná, de mu to veliko pomaga, de se veliko dobrega naučí in si kratek čas dela; de si marsiktero reč v svoj prid oberne, in tudi drugim pové, kar je koristniga bral. Kakó žalostno je pa za tiste, ki brati ne znajo; kolikokrat se sliši; de ta ali uni pravi: „oj ko bi jez brati znal, bi rad 50 ali 100 goldinarjev dal! Glejte! kakó se nekteri késajo, ki niso v šolo hodili in lepi čas zamudili, de se niso brati naučili. Nekteri bi se še lahko brati naučili, pa si mislijo, de je pretežko, in zató se ne podstopijo kteriga prositi, de bi jim čerke pokazal, in jih dalje besede izrekovati naučil. Nekteri pravijo: „sim že prestar, se ne morem nič več naučiti.“ Ali jez Vam pravim: Od šestiga do tridesetiga léta se zna vsakteri lahko v svojim jeziku brati naučiti. Tudi odraseni človek se pozimski čas od sv. Martina do sv. Jurja lahko brati naučí; in če bi v tem času ravno kaj zamudil, se mu bo po tem obilno povračevalo, kér bo brati znal, dokler bo živel.

Postavimo si pred oči taciga, ki je slep od rojstva, — kakó čudno se mu zdí, ko sliši od svetlobe sonca in lesketanja zvezd, od lepih cvetlic, od lepiga človeškiga obraza, od lepih hiš, cerkev, kipov, lepe živine i. t. d. govoriti, kakó čudno se mu to zdí, kar drugi hvalijo, on pa tega viditi nemore — kakó želi, de bi tudi on vidil! Postavimo si na dalje pred oči kruljeviga, hromastiga, sključeniga, — kakó taki želijo, de bi zamogli ravno hoditi, in takó naglo iti ali teči, kakor drugi, ki imajo zdrave ude! Ravno takó mora takim biti, ki brati ne znajo, če vidijo pred seboj bukve odperte, v kterih toliko lepiga in koristniga zapisano stóji, in slišijo druge brati — njim pa so čerke, kakor slepimu barve!

Ali na to nekteri pravijo: „Jez nisim kriv, ampak moji starši, moji oskerbniki, moja žlahta, moji gospodarji, kteri mi niso pripustili, ne privošili, de bi bil v šolo hodil, de bi se bil kaj brati in pisati naučil.“ Drugi pravijo: „Jez nisim časa, ne prilike imel, de bi se bil saj brati naučil.“ Tretji pravijo: „Jez takó lahko živim, čeravno brati ne znam, jez znam svojo zemljo obdelovati, in od svojiga pridelka lahko živim, kér vidim, koliko je takih, ki znajo dobro pisati, rajtati in druge zvijače, pa vender kruha stradajo, hodijo od hiše do hiše, in se slabo obnašajo in vedejo.

(Dalje sledí.)

Večerni natoroslovski pogovori v Ljubljanskim muzeumu. *)

Gospod Feyer je unidan razložil, kakó naj se kamnine in rudnine, živali in zeliša íšejo, naberajo in

*) Radí bi v »Novicah« vse te pogovore natisniti dali, pa prostor »Novic« nam tega ne pripusti. Torej bomo le od nar važniših in našim brávcam primernih govorili.